

Структура і семантыка верша Яна Чыквіна “Паўночны пейзаж”

Верш Яна Чыквіна “Паўночны пейзаж”, які быў надрукаваны ў часопісе “Тэрмапілы” (Беласток, 2001), мае невялікі памер – 9 радкоў: Сонца ледзь кругліцца (1) Ідзем абы ісці (2) па неспадзеўных выкрутах дзён (3) у няведамай напрамнасці (4). Табе не матуліцца (5), мне – не татуліцца (6). З двух бакоў для нас (7) той самы гарызонт відзён (8), // падпёрты каменя ілбом (9).

Назва верша не зусім адпавядае яго сутнасці, таму што непасрэдная пейзажная замалёўка займае толькі чатыры радкі – першы і тры апошнія. Пейзаж максімальна абагульнены, яго абрысы ледзь выяўляюцца і цягнуць за сабой мноства асацыятыўных сувязей і суб’ектыўных тлумачэнняў. З пейзажных матываў у вершы прысутнічае *сонца*, *якое ледзь кругліцца*, *гарызонт*, *з двух бакоў*, *той самы*, *падпёрты каменя ілбом*. Ледзь круглае сонца можа успрымацца, як сонца, якое ледзь праглядаецца праз туман, дымку; гарызонт, падпёрты з двух бакоў каменнямі, магчыма, увасабляе гарадскі пейзаж, своеасаблівае каменнае рэчышча, у якім знаходзяцца лірычныя героі верша – ён і яна. Так узнікаюць ў вершы яшчэ два імпліцытныя пейзажныя матывы, матывы *тумана* і нейкай каменнай *цясніны*. Прырода ў вершы прыглушаная, амаль нежывая, бескаляровая: ў тэксце няма ніводнага слова, якое бы несла каляровую сему, а між тым колер сімвалізуе жыццё, прырода без колеру ўступае ў перыяд агоніі, у яе няма жыццяздольнага працягу.

Эмацыянальны стан прыроды супадае з настроем лірычных герояў верша. Для псіхалагічнага стану герояў не мае значэння час сутак і пара года, бо яны ідуць без мэты і без надзеі (*абы ісці*) у *няведамай напрамнасці па не-спадзеўных выкрутах дзён*. Драматычную сітуацыю герояў ўдакладняюць радкі *Табе не матуліцца, мне – не татуліцца*. Дзеясловы *матуліцца*, *татуліцца* набываюць значэнне сацыяльнага стану, таму што бацькоўская функцыя перш за ўсё грамадская. Безасабовыя сказы выяўляюць нейкую знешнюю, вонкавую сілу, не дазваляючую жанчыне стаць матулей, а мужчыне – татулям. Жыццё лірычных герояў (а ці не апошнія яны людзі на зямлі?) не мае працягу ў дзеях, не мае развіцця. Так у вершы выяўляецца спаянае адзінства прыроды і чалавека; абодва кампаненты сусвету не маюць перспектывы існавання.

У кампазіцыйным плане верш з’яўляецца семантычным колам: ён пачынаецца і завяршаецца пейзажнымі матывамі. Твор статычны,

беспадзейны, гэта верш-стан: у ім толькі адзін дзеяслоў руху, і гэты рух, па сутнасці, стан герояў (*ідзем абы ісці*), астатнія дзеясловы *кругліца, матуліца, татуліца*, дзеяпрыметнікі *відзён, падпёрты* характарызуюць стан прыроды і чалавека, а між тым на фармальным, моўным узроўні і на семантычным верш паступова набывае вялікую эмацыянальную выразнасць, дынамічную напружанасць, якая развіваецца крэшчэнда і заканчваецца абрывам. Прыроднае і пачуццёвае у ім пераплятаецца ў нейкі непаўторны адухоўлены вобраз паміраючага сусвету. Дынамізм верша асноўваецца на інверсіях, сінтаксічным паралелізме, аўтарскіх словатворах, на вольнай структуры вершаваных радкоў: ***на неспадзеўных выкрутах дзён у няведамай напрамнасці; татуліца; матуліца; З двух бакоў для нас той самы гарызонт відзён, падпёрты каменя ілбом.***

Верш беларускага паэта Беласточчыны Яна Чыквіна арганічна ўваходзіць ў адзіную, непадзельную беларускую літаратуру, ён характарызуецца многаслойнасцю і па сутнасці з'яўляецца палімсестам, у якім пераслаіваюцца дэнататыўны пласт рэчаіснасці, пласт сімвалічны і міфалагічны, і ўсё гэта мае непасрэдны выхад у архетыпічны светапогляд беларусаў.

Беларускі менталітэт прасочваецца ў павольных кроках жыцця, трагічнага ў сваёй несуразнасці, у эсхаталагічных матывах (дабравольнае падпарадкаванне людзей вышэйшай волі; цьмянае сонца; бескаляровая прырода), у гарманічных суадносінах мужчынскага і жаночага пачатку: ён і яна ідуць разам па жыцці, яны аб'яднаны агульным псіхалагічным настроем (*ідзем; для нас; табе і мне; не матуліца; не татуліца*). Да старажытнага светаўспрымання адносіцца антрапаморфны падыход да прыроды, які рэалізуецца антрапаморфнымі метафарамамі і метаніміяй (*неспадзеўныя выкруты дзён; каменя ілбом; у няведамай напрамнасці*). Сімвалічнае значэнне праследжваецца амаль у кожным слове верша: *паўночны* – паўночны і эмацыянальны, псіхалагічны холад; *сонца* – касмічны аб'ект і сімвал света, жыцця; *выкруты дзён* – дні і час наогул; *ісці* – рухацца і ісці жыццёвай пуцявінай; *напрамнасць* – напрамак і жыццёвая мэта. Тое ж можна сказаць і пра міфалагічную насычанасць верша: *мужчынскі – жаночы, вертыкальная лінія (гарызонт, падпёрты каменя ілбом) – гарызантальная лінія (на–прамнасць); круг (кругліца, выкруты)*.

Імпрэсіяністычны шматмерны верш Яна Чыквіна не магчыма раскрыць вербальна, яго можна толькі прачуць, і нам здаецца, што гэты таленавіты твор неаднойчы будзе прыцягваць да сябе ўвагу даследчыкаў.